

KIRIM TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞLERİ SIRASINDA KARŞILAŞTIKLARI BAZI PROBLEMLER (1990-1993)

*Kemal ÖZCAN**

Yüzyıllardan beri Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım yarımadasında varlıklarını sürdüren Kırım Türkleri, bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı sırasında Kırım'ı işgal eden Alman ordularına yardım ve yataklık ederek vatana ihanet ettikleri iddiasıyla¹ topyekün topraklarından çıkarılmışlar ve Özbekistan başta olmak üzere Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine sürgün edilmişlerdi. Bu dönemde sürgüne maruz kalan Kırım Türklerinin mevcudu hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, birbirinden farklı sonuçları ihtiva eden ve hem Sovyet makamları, hem de Kırım Türklerinin milli organları tarafından açıklanan rakamlar bulunmaktadır. Sovyet makamlarından elde edilen verilere göre, sürgün sayısı 183.155 kişi² ise, Kırım Türkleri Milli Hareketi (KTMH)'nin tespitlerine göre de 238.500 kişiden ibaretti³.

Sürgün şartları altında oldukça sıkıntılı günler yaşayan Kırım Türk halkı, sürgün esnasında ve müteakip birkaç yıl içinde nüfusunun %46.2'sini kaybetmişti. Onlar ancak Stalin'in ölümünden sonra, ülkede meydana gelen kısmî yumuşama siyasetinin bir tezahürü olarak sürgün hayatının getirmiş olduğu bazı kısıtlamalardan kurtulmuşlardı. Ancak Kırım Türkleri ve kendileri gibi aynı dönemlerde sürgüne maruz kalan Ahıska Türkleri ile Volga Almanları bir çok kısıtlamadan azat olmalarına rağmen, vatanlarına dönme ve sürgünden önceki statülerini yeniden elde etme hakkından mahrum bırakılmışlardı⁴. Bunun

* Araş.Gör.Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Guboglo, M.N., S.M. Çervonnaya, *Krımşkotatarskoye Natsional'noye Dvijenije*, C. II, Moskva, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Tsentr po İzuçeniyu Mejnatsional'nih Otnoşenii, Institut Etnologii i Antropologii im. N.N. Mikluho-Maklaya, 1992, s. 44-46; ayrıca bkz. *Krımşki Tatari 1944-1994: Statti, Dokumenti, Svidçennya Oçevidtsiv*, Kiyiv, Ridniy Kray, 1995, s. 72-75.

² "Deportatsiya: Beriya Dokladıvayet Stalinu", Haz. N.F. Bugay, *Kommunist*, No. 3, Moskva, 1991, s. 109.

³ Guboglo-Çervonnaya, *Natsional'noye Dvijenije*, I. s. 80.

⁴ SSCB YSP'nun "Büyük Vatan Savaşı döneminde sürgün edilen Kırım Tatarları, Balkarlar, SSCB vatandaşları Türkler, Kürtler, Hemşiller ve aile fertlerinin idari denetimden serbest bırakılmaları" hakkındaki yasası (28 Nisan 1956), *Ukrayna Merkezî Devlet Arşivi (TsDAGO*

üzerine Kırım Türkleri, çıkarıldıkları topraklara geri dönebilmek ve diğer vatandaşlık haklarını elde edebilmek için, başlangıçta toplu dilekçe ve mektuplarla resmî makamlara müracaatlarda bulunarak güçlü bir mücadele hareketi başlattılar. İlerleyen yıllarda hareketin giderek güçlenmesi ve dış dünya tarafından da takip edilip zaman zaman destek bulmasının da bir sonucu olarak, 5 Eylül 1967'de Yüksek Sovyet Prezidyumu (YSP) tarafından yayınlanan bir kararname⁵ ile Kırım Türkleri, her Sovyet vatandaşının sahip olduğu hakları ve dilediği yerde yerleşme hürriyetini elde etmişti. Ancak bu kararnamenin ardından büyük bir heyecanla çıkarıldıkları topraklara geri dönen Kırım Türkleri hiç de beklemedikleri bir durumla karşılaştılar. Kırım'daki Sovyet yönetimi onların bu topraklara geri gelip yerleşmelerine hiç de sıcak bakmıyordu. Burada sorun, söz konusu kararnamenin başta Özbekistan olmak üzere, sadece Kırım Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yayınlanmış olmasında yatıyor gözükmekteydi. Bu kararname Kırım'da ve ülkenin diğer bölgelerinde kamuoyunun bilgisine sunulmamıştı⁶. Kırım'daki idarecilerin böyle bir kararnameden haberdar olmadıkları kanaatini taşımamakla beraber, bu durumun onların Kırım Türklerini bölgeye sokmak istememelerinin bir gerekçesi olduğu görülmektedir.

Buna rağmen Kırım Türklerinin geri dönüş yönündeki ısrarlı tutumları uzun yıllar boyunca devam etmişti. Bu durum Kırım ve Moskova'daki idarecileri, onların geri dönüşlerini engellemeye yönelik bir dizi tedbirler almaya sevk etmişti. Bunlardan biri, Kırım Türklerinin düzensiz bir şekilde Kırım'a göçlerinin önüne geçebilmek gayesiyle, onlar arasından kendi seçtikleri kişi veya aileleri bölgeye yerleştirme teşebbüsleri olmuştur. Yalnız, seçilen Kırım Türklerinin, vatanlarına dönebilmek ve milli haklarına kavuşabilmek için Sovyet yönetimine karşı Kırım Türkleri tarafından yürütülen faaliyetlerin hiç birisine katılmamış olması, vasıfsız ve yüksek tahsil sahibi olmaması gibi özellikleri taşıması gerekiyordu. Bu şekilde bir çok Kırım Türk ailesi Sovyet devleti tarafından Kırım'a yerleştirilmişti⁷. Böyle bir uygulama tabii olarak diğer Kırım Türklerinin tepkisi çekmişti. Bu ise geri dönüş için daha kararlı mücadele edilmesi hususunda bir sebep teşkil etmişti. Kırım Türkleri tarafından ortaya konulan bu mücadelelerin ve 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nde

⁵ "Daha Önce Kırım'da Yaşamış Olan Tatar Vatandaşlar Hakkında SSCB YSP'nun Kararı (5 Eylül 1967)", Guboglo-Çervonaya, a.g.e., C.II, s. 51; bu kararname metni ayrıca: **Kırımski Tatari**, s. 106-107'de ve "Af.Kararnamesi", **Emel**, S. 47, 1968, s. 3'te yayınlanmıştır.

⁶ Bu konuda bkz.: L. Aleksiyeva: **İstoriya İnokomislya v SSSR**, Vermont, Khronika Press, 1984, s. 117.

⁷ Ukrayna Bakanlar Kurulu İş Kaynakları Komitesi Başkanı A. Denisenko'nun, Mayıs-Haziran 1968 tarihinde yürütülen Kırım Tatarların yerleşimi çalışmaları hakkında Ukrayna KP MK Sekreteri O. Lyaşek'e raporu -Gizli- (19 Haziran 1968), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25. d. 72, y. 22-29.

meydana gelen Glastnost (Açıklık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılanma) hareketlerinin de etkisiyle, Sovyet yönetimi 14 Kasım 1989'da bir deklarasyon yayınlamıştı. Bu deklarasyon ile, ülkede yaşayan bazı toplulukların daha önceki dönemlerde çeşitli baskılara ve sürgüne maruz kalmalarının devlet tarafından işlenen bir suç olduğu kabul edilerek, onların vatandaşlık haklarının garanti altına alındığı beyan edilmişti⁸. Bu deklarasyonun ardından, 28 Kasım 1989'da SSCB Yüksek Şurası tarafından G. Yanayev⁹ ve 29 Ocak 1990'da ise SSCB Bakanlar Kurulu tarafından V. Dogujiyev başkanlığında Kırım Türklerinin sorunlarının çözümü ile ilgilenmek üzere Devlet Komisyonları teşkil olunmuştu¹⁰. Kurulan bu komisyonların amacı, Kırım Türklerinin düzenli bir şekilde ve devlet kontrolü altında çıkarıldıkları topraklara dönmelerini, yerleşmelerini ve burada yeniden yapılanmalarını sağlamak için bir devlet programı hazırlamaktı. Hazırlanan bu program doğrultusunda, geri dönen Kırım Türklerinin devlet tarafından belirlenen yerlere yerleşimini gerçekleştirmek, yeni üretim ve iş sahaları açmak, milli kültürün canlandırılmasına çalışmak ve sosyal rehabilitasyonu tesis etmek için gerekli tedbirlerin alınması da bu komisyonların görevleri arasında yer almaktaydı¹¹.

Perestroyka döneminde başlayan Kırım Türklerinin anavatanlarına topluca dönüş hareketleri ilk başlarda oldukça hızlı bir artış göstermişti. 1979 yılında Kırım'da sadece 5 bin Kırım Türkü yaşarken, 1987 yılında bu sayı 17.500'e çıkmış ve 1989 nüfus sayımı verilerine göre 38.400 kişiye ulaşmıştı. Aynı yıl içinde Kırım Türklerinin sayısı yaklaşık 30 bin, 1990'da ise 40 bin civarında bir artış göstermişti. Böylece 1990 yılı sonunda Kırım'da yaşayan Kırım Türklerinin nüfusu 100 bini aşmıştı. 1990-91 yılları onların geri dönüşlerinin zirveye çıktığı dönemler olmuştu. Bu dönemde KTMH'nin Sovyetler Birliği'ndeki en aktif, yetenekli ve aydın fertleri de Kırım'a dönmeye başlamışlardı. Kırım'da 1991 yılı yaz aylarında 130 bin olan Kırım Türklerinin sayısı, aynı yılın sonlarında 150 bini aşmıştı. 13 Kasım 1991'de çıkarılan Ukrayna Vatandaşlık Kanunu uyarınca, o zamana kadar oturum izin alabilen 73.981 Kırım Türkü de Ukrayna vatandaşlığına geçme hakkına sahip olmuştu¹².

Bu dönemde vatanlarına dönme imkanı bulan Kırım Türklerinin karşılaştıkları en ciddi sorunlardan biri olarak, gelenlerin diledikleri yerlere değil

⁸ Sovyet yönetiminin bu kararı için bkz.: "Deklaratsiya Verhovnogo Soveta Soyuzu Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik", **Pravda**, 15 Noyabrya 1989.

⁹ **Kırımski Tatari**, s. 273-274.

¹⁰ A.g.e., s. 280.

¹¹ O.A. Gabrielyan. V.P. Petrov, **Kırım Deportirovanniye Grajdane: Vozvraşçeniye, Ob'ustroistvo, Sotsial'naya Adaptatsiya**, Akmesid (Simferopol), Amena, 1997, s. 21.

¹² S. Çervonnaya, **Problemi Vozvraşçeniya i İntegratsiya Kırımskikh Tatar v Krimu: 1990-e Godı**, Moskva, İstitut Etnologii i Antropologii RAN, 1997, s. 4-5.

de dağınık bir şekilde farklı bölgelere yerleştirilmiş oldukları görülmektedir. Bu durumun böyle bir hal almasında, geçmişteki bazı gelişmelerin etkin rol oynadıkları da düşünülmektedir. Nitekim, daha 1980'li yılların ikinci yarısında Sovyet basınında yer alan bir takım haberlerde, Kırım'a dönmek isteyen Kırım Türklerinin ancak bölgenin "çöl" olarak adlandırılan kuzey kısımlarına yerleştirilmesi görüşleri dile getirilmişti. Böylece Kırım Türklerinin şehirlere, tatil beldeleri bulunan kıyı bölgelerine (Yalıboyu), Sovyet ordusunun ve Karadeniz filosunun yer aldığı bölgede stratejik konumu haiz yerlere gidip yerleşmeleri engellenmek istenmişti¹³. Bu ve benzeri fikirlerin, Kırım Türkleri tarafından kabul görülmediği bilinirken, diğer yandan bazı yazarların ifadelerinden bu önerilerin bizzat Kırım Türkleri tarafından ortaya atıldığı kanaati de doğmaktaydı. Nitekim Timur Pulatov adlı bir yazarın şu ifadeleri böyle bir düşüncenin oluşmasında etkili olmuştur: "...Kırım Tatarlarının bu teklifleri oldukça akıllıca. Kırım şehirleri ve köylerindeki ev-barklarının, artık tamamen farklı bir görünüm, statü ve etnik yapıya bürünmüş olduğunu üzüntüyle ifade eden Kırım Tatarları, Kırım'ın çöl kısımlarına, dağ eteklerine, yani yerleşimin seyrek olduğu, iskan ve ihya edilmeyi bekleyen topraklara yerleşmeye razıdırlar. Bu topraklara organize bir dönüşüm başladığı an, 100 bin kadar Kırım Tatarı yerleşebilir"¹⁴. Oysa bu ifadeler, doğal olarak Kırım Türklerinin tepkisini çekmiş ve Kırım'a dönenlerin bir arada, özellikle de sürgün öncesi yaşadıkları yerlere yerleşmeleri için gayret göstermelerine yardım etmişti.

Yeniden yapılanma içindeki Sovyetler Birliği ve yeni bir devlet oluşumunun başladığı Ukrayna'da, Kırım Türklerinin toplu halde geri dönüşlerine imkân tanıyan ilk kanun ve karamamelerde, onların Kırım'ın herhangi bir yerinde yerleşemeyeceklerine dair bir kayıt bulunmamaktaydı. Bunun yanında, 28 Kasım 1986 tarihinde yayınlanan ve YSP karamamesi ile de tasdik olunan Kırım Türklerinin meselesiyle ilgili Devlet Komisyonu raporunda, geri dönecek Kırım Türklerinin hazırlanacak bir program doğrultusunda, "bireysel yakınlıklar göz önüne alınarak istihlal alanları, konut, sosyo-kültürel ortam ve diğer altyapı sorunlarının bir arada çözülmesiyle" gerçekleşmesi gerektiği belirtilmişti¹⁵. Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulunun 11 Temmuz 1990 tarihli kararnameinde ise, Kırım Türklerinin Kırım'a dönüşü ile alakalı alınması gereken öncelikli tedbirler ele alınmıştı. Bu kararnameye göre de, Kırım Türklerinin sürekli yerleşmek üzere Kırım'a dönüşü hakkında bir devlet programının hazırlanması gereği ön plana çıkmış ve bu dönüşün "gönüllülük ilkeleri" esasında, düzenli bir şekilde, programda belirtilecek plan ve süreye bağlı kalınarak yürütülmesi gerektiği ifade edilmişti. Zikredilen kararnamede

ayrıca, geriye dönen Kırım Türklerinin düzenli bir şekilde yerleşimlerinin sağlanması için yaşamaya elverişli binaların kullanıma açılması; müstakil ev yapımı için uzun vadeli krediler tahsis edilmesi; Kırım Türklerine yönelik milli eğitim ve kültür hizmetlerinin sağlanması vb. hususlara da yer verilmişti¹⁶.

Ancak böyle bir devlet programını hazırlamaya ve tatbik etmeye zaten son günlerini yaşamakta olan Sovyetler Birliği'nin ömrü yetmemişti. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulunun almış olduğu son kararnamelerden biri ("Kırım Türklerinin Kırım'a düzenli bir şekilde dönüşü ve gerekli şartların oluşturulması garantisi", 24 Temmuz 1991/511) ile Rusya Federasyonu, Ukrayna, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan devlet başkanlarından, Kırım Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde, onların Kırım'a dönüşleriyle ilgili sorunların çözülmesi için birer komisyon kurmaları istenmişti. Ayrıca Kırım Bakanlar Kurulu da bu kararname ile, Kırım'a gelen Türklerin karşılanması, yerleştirilmesi, iş temin edilmesi ve ev yapmaları için arsalar tahsis edilmesi hususunda görevlendirilmişti¹⁷.

Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu şartlardan ötürü, 1991 yılı sonbaharında Kırım Türklerinin sorunlarıyla ilgilenen Devlet Komisyonu da kendi varlığına son vermiş ve hem devlet programı, hem de sürgüne maruz kalmış toplulukların haklarını savunan ve onların rehabilitasyonlarını sağlayacak olan bir takım kanunlar üzerindeki çalışmalar da yarıda kalmıştı. Ayrıca bu programın ortaklaşa uygulanması için, o dönemde Sovyetler Birliği'ne bağlı bazı cumhuriyetler ile yapılan anlaşmalar da resmî olarak feshedilmişti. Bütün bu gelişmeler, Kırım Türklerinin gayr-i resmî yollardan ve toplu halde Kırım'a geri dönüşlerini, onların yarımadaadaki nüfuslarının önemli ölçüde artmasını beraberinde getirmişti. Bunun da bir sonucu olarak, 1988 yılı başlarında 17,500 kişi olan Kırım'daki Türk sayısı 1992'de 157,862 kişiye ulaşmıştı¹⁸. Bir takım görüşlere göre, Kırım Türklerinin bu kadar yoğun bir şekilde Kırım'a göç etmesi, Kırım'daki idarecileri zor durumda bırakmış, onları hazırlıksız yakalamıştı¹⁹. Ancak, Kırım Türkleri için "hazırlıksız yakalanan" yetkililerin, Rusya'dan ve Ukrayna'dan getirilerek Kırım'ın çeşitli bölgelerine yerleştirilen şahıslar için ortaya konulan imkanlar düşündürücüdür. Nitekim, Kırım Türklerinin yerleşimi için yeterli yerin olmadığını söyleyen yetkililerin, bu şahıslara villa yapmaları için arsa ve inşaat malzemeleri temin etmiş oldukları da nazarı dikkate alınmalıdır. Bu durumun bir yansıması olarak ise, Kırım Türkleri izinsiz gösteriler, grevler yapmış, kolhoz ve sovhozlara ait arazileri işgal etmek

¹³ A.g.e., s. 7.

¹⁴ T. Pulatov, "Vsem Mirom-Pomoç' Bratyam", *Drujba Narodov*, S.12, Moskva, 1988, s.201-202.

¹⁵ *Kırımki Tatarı*, s. 277.

¹⁶ A.g.e., s. 282-295.

¹⁷ A.g.e., s. 304-308; Guboglo-Cervonnaya, *Natsional'noye Dvijeniye*, II, s. 127-129.

¹⁸ Gabrielyan-Petrov, a.g.e., s. 22.

¹⁹ A.g.e., s. 23.

zorunda kalmışlardı. Ayrıca işgal ettikleri arazilerde çadır şehirler kurmuşlar, ardından buralarda kendi evlerini birbirlerine yardım ederek el birliği ile yapmaya koyulmuşlardı²⁰.

Kırım Türklerinin bu şekilde ortaya koydukları, istedikleri yerde yerleşme arzularına rağmen, Kırım'daki idarî yetkililer Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu kararnameini ve devlet programını da dikkate almayarak, gelen Türkleri kendi tespit ettikleri yerlere yerleştirmeye başlamışlardı. Bununla birlikte, Kırım Bakanlar Kurulu almış olduğu kararlar ile Akmescid (Simferopol)'de doğmayan Kırım Türklerinin bu bölgeye yerleşmelerini de yasaklamıştı. Ayrıca sürgünden önce yaşadıkları yerlere yerleşmek isteyen Türklerle, ancak buradan sürüldüklerini ispat etmeleri halinde yerleşme izni verileceği de alınan kararnamelerde zikredilmişti. Kırım'da yaşayan ve diğer milletlere mensup şahıslar için ise böyle bir uygulama söz konusu değildi. Onlar Kırım'ın diledikleri yerinde yerleşme ve yaşama hakkına sahiplerdi²¹.

Gerek uygulanma imkanı bulunamayan devlet programları, gerekse Kırım yönetiminin almış olduğu kararlar, bazı Kırım Türklerinde Kırım'a dönüşün oldukça uzun yıllar alacağı kanaatinin oluşmasına yol açmıştı. Bu sebepten, Kırım Türkleri Milli Hareketi Teşkilatı, kendi imkânları ile Kırım'a dönmek isteyenlere destek olmayı kararlaştırmış ve bunun belirli bir düzen dahilinde yapılabilmesi için, Akmescid (Simferopol) ve diğer şehirlerde bürolar açılmasına çalışmıştı. Bu bürolarda Kırım'a gelenler kaydedilecek, yerleşme ve iş temini konularında onlara yardımcı olunacaktı²². Kırım Türklerinin hep bir arada yerleşme gayretlerine rağmen, o dönemde onların bölgedeki dağılımlarının son derece dengesiz bir hal aldığı görülmektedir. Bu ise, onların durumlarını iyileştirmeye yönelik sosyo-ekonomik programın uygulanması, vatandaşlık haklarının elde edilmesi, milli kültürün geliştirilmesi vb. gibi meselelerin çözümünü sekteye uğratmıştı. Kırım Türklerinin Kırım'daki yerleşim durumunu gösteren ve 1993 yılı verilerine göre hazırlanan aşağıdaki tablo, bu konuda bize daha iyi bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir:

Kırım şehir ve rayonlarına göre Kırım Tatarlarının yerleşimi (1993) ²³	
Akmescid (Simferopol)	Yaklaşık 35.000
Karasubazar (Belogor)	28.000
Bahçesaray	27.000
Canköy	18.000
Telman (Krasnogvardayski)	10.000
Krasnoperekop	10.000
Seyitler (Nijnegor)	10.000
Larindorf (Pervomay)	10.000
İçki (Sovyet)	8.000
İslam-Terek (Kirov)	8.000
Sak	8.000
Akyar (Sivastopol)	5.000
Ak-Şeyh (Razdolnen)	5.000
Sudak	5.000
Gözleve (Yevpatoriya)	5.000
Aluşta	5.000
Ak-Mescid (Çernomore)	4.000
Kerç (ve Lenin rayonu)	3.000
Yatla	2.000
Kefe (Feodosiya)	1.000
TOPLAM	207.000

Tabloda görülen nüfus dağılımının, Kırım Türklerinin kendi istekleri doğrultusunda ortaya çıkan bir durum olmadığını söylemek mümkündür. Zira, Kırım Türk tarihi ve kültürü açısından ayrı bir yeri olan Yalıboyu (güney Kırım)'nun, bu veriler ışığında Kırım Türk nüfusunun en seyrek olduğu yer konumunda bulunması böyle bir kanaatin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum, Kırım'ın batı ve doğu kesimlerinde, sanayi tesislerinin yoğun olduğu bölgelerde, turizm merkezlerinde ve hemen bütün kıyı şeridi ve sayfiye yerlerinde de geçerliydi. Örnek olarak, Kırım'a dönen Türklerin %0,5'i Kefe ve civarında, %1'i Yalta, %1,5'i Kerç'te yaşamakta, Aluşta, Sudak, Gözleve ve Akmescid (Simferopol)'de ise %2,5'i yer almaktaydı. Kırım Türklerinin, nüfus olarak her zaman yoğun oldukları Akmescid (Simferopol), Bahçesaray, ve Karasubazar'da yine çok sayıda olmalarını tarihi ve kültürel sebeplerle izah etmek mümkündür. Ancak Telman (Krasnogvardeyski) rayonunda yaşayan Kırım Türk nüfusu sürgün öncesi ile kıyaslandığında, ortaya yerleşimin idarî makamlar tarafından keyfî bir şekilde yapıldığı görüşü çıkmaktadır. Şöyle ki, Telman rayonunda sürgünden önce 2400 Kırım Türkü yaşamakta ve sürgünden sonra ise burada onlardan yadigar kalan hiçbir emare, çalışabilecekleri herhangi bir iş ortamı bulunmamakta iken, 1993 yılında burada ikamet kaydı yapılmış 10.000 Kırım Türkü'nün yaşaması ve bu rayonun Kırım Türklerinin yaşadığı

²⁰ "Kırım Tatar Milli Hareketi Birinci Yılı Faaliyet Raporu", Çev.: C. Tahiroğlu, Emel, S. 180, 1990, s. 25-26.

²¹ Çervonnaya, a.g.e., s. 9.

²² "Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatının 1990 Yılı İkinci Yarısına İlişkin Faaliyetlerinin Genel Esasları", Çev.: C. Tahiroğlu, Emel, S. 179, 1990, s. 7.

²³ Çervonnaya, a.g.e., s. 10.

yerler arasında beşinci sırayı alması²⁴ böyle bir görüşün ifade edilmesine etken teşkil etmektedir. Nitekim Kırım Türklerinin liderlerinden Mustafa Cemiloğlu da, halkının Kırım'ın herhangi bir bölgesinde yerleşmeyi kabul etmeyeceğini ve diledikleri yere yerleşme hakkına sahip olduklarını ifade etmişti²⁵.

Netice olarak, ilk yıllarda Kırım'a dönen 240 bin Kırım Türkünden yarısının kendisine ait bir evi bulunmadığı ve onların zor şartlar altında gecekondularda, yurtlarda, başka ailelerin yanında ve yaşamaya elverişli olmayan binalarda hayatlarını sürdürmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Kendi evini kendisi yapmaya çalışan 20 binden fazla kişinin başladığı inşaatı bitirecek durumda olmaması; yaklaşık 40 bin Kırım Türkünün işsiz, 30 bin kadınının kendi mesleğinin dışında başka bir işte çalışması; Kırım Türkleri arasında vuku bulan hastalık ve ölüm oranlarının Kırım'da yaşayan diğer topluluklara karşı çok daha yüksek olması ile Kırım Türk yerleşim yerlerinin elektrik, yol, su ve her türlü alt yapıdan yoksun bulunması, o dönemde Kırım Türklerinin çözüm bekleyen sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Kısa vadede çözülmesi güç görünen bu sorunların, ekonomik ve siyasi yönden güçlü bir Ukrayna devleti ile Kırım Türklerinin her zaman güven duyduğu ve "Ak Topraklar" olarak kabul ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak gayretleri ile aşılabileceğine inanıyoruz.

ABSTRACT

SOME OF THE CHALLENGES THE CRIMEAN TURKS HAD FACED DURING THEIR RETURN (1990-1993)

As it is known, with the claim that the Crimean Turks had collaborated with the Germans during the Second World War they all together exiled from their homeland in 1944. They struggled hardly to return their homeland. During their struggle, while being subjected to the pressure of the Soviet Union, they succeeded to acquire some compromises.

As a result of the actions being carried out in the context of the National Struggle Move of the Crimean Turks, the most important right that was obtained from the Soviet Union was the declaration issued November 14, 1989. In this declaration, the Soviet Union notified that the citizenships of the communities that had been subjected to various pressures were given back and taken under the warranty of the state.

In our research, after having acquired the right to return to their homeland with the declaration, some of the challenges that the Crimean Turks had faced during return are discussed. Settlement, health and the education are the most important of the featuring problems.

²⁴ A.g.e., s. 11.

²⁵ "SSCB'ndeki Milli Bağımsız Demokratik Hareketlerin Temsilcilerinin 7-8 Ekim'de Kırım'da Yaptıkları Toplantının Tutanağı", Çev.: N. Deniz, *Emel*, S. 176, 1990, s. 22.